

УДК 32:929 Крафт С.
323.15(497.1)"19"
323(497.1)"1920/1939"

DOI <https://doi.org/10.31212/manjine.2023.25.ant.11-61>

Михаел Антоловић*

„НЕКРУНИСАНИ КРАЉ ШВАБА У ЈУГОСЛАВИЈИ“ –
ПРИЛОГ БИОГРАФИЈИ ДР ШТЕФАНА КРАФТА
(1884–1959)

Апстракт: У раду се, на основу расположивих извора и разноврсне литературе, реконструише биографија др Штефана Крафта, водећег политичког представника немачке мањине у Краљевини СХС/Југославији. Тежиште рада је на Крафтовом деловању током међуратног периода, када је био потпредседник Немачке странке и шеф њене посланичке групе у парламенту Краљевине СХС, његова сарадња са југословенским властима током 30-их година 20. века, те улога коју је имао у политичком животу немачке мањине у Краљевини Југославији.

Кључне речи: Штефан Крафт, немачка мањина, Краљевина СХС/Југославија, политика

Као потпредседник Немачке странке и посланик у парламенту Краљевине СХС/Југославије, др Штефан Крафт је својим јавним деловањем обележио историју немачке мањине у југословенској држави између два

---

* Педагошки факултет у Сомбору, Универзитет у Новом Саду,
antolovic.michael@gmail.com

светска рата. Стога, име Штефана Крафта не представља непознаницу за истраживаче југословенске Краљевине. Међутим, упркос Крафтовом значају, о њему у српској, као и немачкој (или, тачније, „подунавско-швапској“) историографији, не постоји заокружена студија која би обухватила макар најважније елементе његове биографије. Када је реч о југословенској и ексјугословенској историографији, важни подаци о политичком деловању Штефана Крафта могу се наћи првенствено у радовима Душана Бибера, Владимира Гајгера, Бранка Бешлина и Зорана Јањетовића.¹ Исто тако, у склопу ширих историјских приказа, најзначајније податке о Крафту доносе Валентин Оберкерш, Крафтов суграђанин из Инђије и аутор значајних радова из домена тзв. завичајне историје Подунавских Шваба, те публициста Јозеф Милер, писац кратке Крафтове биографије која, поред мноштва општих места, садржи и бројне фактографске нетачности.² Свакако вреди по-

1 Dušan Biber, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933–1941*, (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1966); Vladimir Geiger, *Nijemci u Đakovu i Đakovštini*, (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2001); Branko Bešlin, *Vesnik tragedije. Nemačka štampa u Vojvodini 1933–1941*, (Novi Sad, Sremski Karlovci: Platoneum, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2001); Zoran Janjetović, *Deca careva, pastorčad kraljeva. Nacionalne manjine u Jugoslaviji 1918–1941*, (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2005); Zoran Janjetović, *Nemci u Vojvodini*, (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2009); Михаел Антоловић, *Немачка мањина у Војводини (1918–1941). Друштво и политика*, (Сомбор: Педагошки факултет, 2017).

2 Valentin Oberkersch, *India. Deutsches Leben in Ostsyrmien*, Bd. 1: Text- und Bildband, (Stuttgart: Donaueschinger Kulturstiftung, 1996); Valentin Oberkersch, *Die Deutschen in Syrmien, Slawonien, Kroatien und Bosnien. Geschichte einer deutschen Volksgruppe in*

менути и три синтезе подунавскошвапске историје: једну коју је уредио Ханс-Улрих Велер,³ другу Гинтер Шедл,⁴ трећу – која је под уредништвом Георга Вилдмана,⁵ као и монографију Карла Беткеа, посвећену немачкој и мађарској мањини у Југославији.⁶ Узимајући у обзир резултате поменутих аутора, као и властита истраживања,⁷ намера овог рада јесте да пружи зао-

---

Südosteuropa, (Stuttgart: Donauschwäbische Kulturstiftung, 1989); Valentin Oberkersch, „Dr. Stefan Kraft – Person und Wirken“, *Die Drei Donauschwäbischen Politiker nach 1918*. Tagungsmanuskript. Studententagung in Stuttgart-Hohenheim vom 29. Oktober bis 30. Oktober 1988, (Stuttgart: St. Gerhardswerk e. V., 1988), 1–17; Josef Wilhelm, *Dr. Stefan Kraft. Staatssekretär a.D. Langjähriger politische Führer der deutschen Volksgruppe im Königreich Jugoslawien und Abgeordneter im jugoslawischen Parlament*, (Stuttgart: Heimattortsgemeinde India e.V., 2008).

- 3 Hans-Ulrich Wehler, *Nationalitätenpolitik in Jugoslawien: Die deutsche Minderheit 1918–1978*, (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1980).
- 4 *Land an der Donau*, hrsg. Günter Schödl, (Berlin: Siedler, 2002).
- 5 Georg Wildmann unter Mitarbeit von Oskar Feldtänzer, Hans Müller, Kaspar Hügel, Friedrich Spiegel-Schmidt, *Donauschwäbische Geschichte*, Band III: *Die Tragödie der Selbstbehauptung im Wirkungsfeld des Nationalismus der Nachfolgestaaten 1918–1944*, (München: Donaschwäbische Kulturstiftung, 2010).
- 6 Carl Bethke, *Deutsche und ungarische Minderheiten in Kroatien und der Vojvodina 1918–1941 Identitätswürfe und ethnopolitische Mobilisierung*, (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2009).
- 7 Полазиште за овај рад представља биографска одредница о Штефану Крафту, коју смо написали за *Српски биографски речник*, односно у коауторству са Владимиром Гајгером за *Хрватски биографски лексикон*: Михаел Антоловић, „Крафт, Штефан“, *Српски биографски речник*, књ. 5, (Нови Сад: Матица српска, 2011), 341; Michael Antolović, Vladimir Geiger, „Kraft, Stefan“, *Hrvatski biografski leksikon*, књ. 8, (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013), 2–3.

кружен и релативно целовит приказ политичке биографије др Штефана Крафта и да на тај начин попуни постојећу историографску белину о једној од најутицајнијих личности у животу немачке мањине у међуратној Југославији.

Порекло и социјализација

Штефан Крафт потекао је из Инђије, насеља у „доњем Срему“, са већинским немачким становништвом. Захваљујући етнографским истраживањима која је почетком 20. века спровео прота Радослав Марковић, познато је да се породица Крафт доселила у Инђију након укидања феудалних односа током револуције 1848/49. године. У потрази за јефтиним обрадивим земљиштем, многе немачке породице из Бачке насељавале су се током друге половине 19. века у селима Срема и Славоније. Тако се и породица Крафт из села Чонопља у Бачкој доселила у Инђију 1848. године.⁸ Попут огромне већине немачког живља у Инђији, и породица Крафт била је римокатоличке вероисповести.⁹ Породица се временом разгранала, те је почетком

---

8 Радослав Марковић, *Инђија. Прилог за проучавање насеља у Војводини*, (Нови Сад: Матица српска, 1923), 33, 44–45; Wilhelm, *Dr. Stefan Kraft*, 6–7; О насељавању Немаца из Бачке у Срем и Славонију видети: Oberkersch, *India. Deutsches Leben in Ostsyrmien*; Oberkersch, *Die Deutschen in Syrmien, Slawonien, Kroatien und Bosnien. Geschichte einer deutschen Volksgruppe in Südosteuropa*; Geiger, *Nijemci u Đakovu i Đakovštini*, 47–52, и тако наведени извори и литература.

9 Марковић, *Инђија*, 33.

20. века бројала више од 100 припадника. Један од њих био је и Себастијан Крафт, земљорадник осредњег имовног стања који је, захваљујући угледу који је уживао међу суграђанима, годинама био и члан општинског већа у Инђији. У браку са Елизабетом Гулд (Elisabetha Guld), пореклом из бачког села Парабућа (данас Ратково), родио се син Штефан, 15. августа 1884. године. Млади Крафт одрастао је у типичној немачкој („швапској“) породици, у којој се неговао култ рада и материјалног благостања, које је првенствено почивало на раду свих чланова домаћинства.¹⁰ Стога, када се указала могућност да, након завршене основне школе у Инђији, Штефан настави средњошколско образовање, она је проузроковала очево негодовање, који је сматрао да је „и поред тешког рада, занимање сељака најлепше занимање“.¹¹ Ипак, упркос очевом противљењу, Штефан је 1895. уписао реалну гимназију у Земуну. Током осам година гимназијског школовања (четири године „ниже“, а затим четири године „више“ гимназије) Крафт је живео код рођака у Францталу, предграђу Земуне насељеном готово искључиво немачким становништвом.¹² Међутим, захваљујући вишенационалној средини из које је потекао и у којој се

---

10 О менталитету и карактеристичној „слици света“ немачког становништва у Војводини видети: Zoran Janjetović, „Duhovni profil vojvođanskih Švaba“, *Tokovi istorije* 1–2/2000, 55–67.

11 Wilhelm, *Dr. Stefan Kraft*, 8.

12 О Францталу видети: Josef Braschel, *Bildband Franztal - Semlin: Erinnerungen an Franztal, Semlin. Heimat an der Donau; Ansiedlung – Dorfleben – Flucht – Neubeginn*, (Salzburg: Verein d. Franztaler Ortsgemeinschaft, 1989).

затим социјализовао, Крафт је током гимназијског школовања одлично савладао и српски језик, на којем је похађао наставу. Наиме, Крафтова породица одржавала је блиске везе са српским становништвом. О томе, поред осталог, убедљиво сведочи и чињеница да је редован гост њихове куће био поменути Радослав Марковић, парох српске цркве у Инђији. Са друге стране, као ученик Земунске гимназије, Крафт је уочио настојања хрватских жупанијских власти да кроатизују немачко становништво, у којима су најважнији инструменти биле управо школе и римокатоличка црква.¹³ У околностима у којима је Хрватска чиста странка права оспоравала чак и теоријску могућност да унутар граница Троједне краљевине постоји било који „политички народ“ осим хрватског, и немачко становништво Срема и Славоније нашло се под непосредним ударом набујалог хрватског национализма.¹⁴ Ова експанзија хрватског национализма, која је подстакла и национализацију немачког становништва у Срему, коинцидирала је са раздобљем Крафтовог школовања у Земунској гимназији. При томе, од нарочитог је значаја утицај који је на изградњу Крафтовог немачког идентитета извршио Грегор Бренер (Gregor Brenner), студент Загребачког свеучилишта, родом из Руме. Окупљајући око себе гимназијалце и студенте, он је развио релативно снажну културно-просветну

---

13 Wilhelm, *Dr. Stefan Kraft*, 9; Oberkersch, „Dr. Stefan Kraft – Person und Wirken“, 3.

14 Михаел Антоловић, „Политичко организовање Немаца у Срему почетком XX века“, *Споменица Историјског архива „Срем“* 6/2007, 15.

активност која је имала за циљ буђење и развијање националне свести немачког становништва у Срему. Ово је врло брзо дало видљиве резултате будући да је, након свега неколико година – већ почетком двадесетог века, Рума постала својеврсно средиште немачког културно-просветног, а затим и политичког покрета у Срему.¹⁵ Ова атмосфера пробуђеног национализма међу немачким становништвом у Срему није остала без утицаја и на младог гимназијалца Штефана Крафта. Напротив, наредних година и сам се укључио у рад на националном освешћивању својих сународника.

Након матуре у Земунској гимназији, Крафт је 1905. започео студије права у Загребу (1904/05), наставио их је у Марбургу (1905/06), а довршио у Бечу (1906–1911). Након једногодишњег прекида ради одласка на одслужење војног рока – који је провео у шестом новосадском пешадијском пуку – наставио је студије стекавши титулу доктора права на Универзитету у Бечу 1911. године. По завршетку студија, Крафт је две године (1911–1913) провео као приправник у Окружном суду у Болцану у јужном Тиролу да би почетком 1913. прешао на место приправника у Кривичном суду у Загребу.¹⁶

Током студија у Бечу Крафт је, захваљујући Грегору Бренеру, ступио у интелектуални круг водећих немачких личности које су подстицале рад на културном и националном освешћивању немачког становништва у Угарској. Реч је, у првом реду, о Едмунду

---

15 Исто.

16 Wilhelm, *Dr. Stefan Kraft*, 11.

Штајнакеру (Edmund Steinacker), Рудолфу Бранцу (Rudolf Brandsch), те књижевнику Адаму Милеру-Гутенбруну (Adam Müller-Guttenbrunn).¹⁷ Активан међу немачким студентима у Бечу, Крафт је врло брзо доспео у сам врх неких водећих институција које су окупљале Немце из угарског дела Монархије. Тако је 1910. постао председник Удружења немачких високошколаца из угарских земаља (Vereinigung deutscher Hochschüler aus den Ländern der ungarischen Krone), националне организације основане 1900. године. Наредне, 1911. године, Крафт је постао секретар новооснованог Немачко-угарског културног већа (Deutsch-ungarischer Kulturrat). Током година студија Крафт, међутим, није прекидао везе са завичајем. Напротив, са пажњом је пратио политичко организовање Немаца у Срему, које је било крунисано избором Фердинанда Ристера (Ferdinand Riester) за градоначелника Руме, а затим и за посланика у хрватском Сабору 1906. године.¹⁸ Учествујући као говорник на предизборним скуповима током пролећа 1906, Крафт је пружио пуну подршку Ристеровој агитацији, што сведочи о пове-

---

17 Антоловић, *Немачка мањина у Војводини*, 36–39; Ingomar Senz, *Die nationale Bewegung der ungarländischen Deutschen vor dem Ersten Weltkrieg. Eine Entwicklung im Spannungsfeld zwischen Alldeutschum und ungarischer Innenpolitik*, (München: Oldenbourg, 1977).

18 Stjepan Matković, „Der Schwabe aus Syrmien: Ferdinand Riester u hrvatskom političkom životu“, *Godišnjak njemačke narodnosne zajednice* 2001, 35–43; Stjepan Matković, Vladimir Geiger, „Savez Nijemaca u Hrvatskoj i Slavoniji“, *Godišnjak njemačke narodnosne zajednice* 2004, 189–208; Антоловић, „Политичко организовање Немаца у Срему пред Први светски рат“, 9–36.

рењу и угледу који је млади студент уживао међу немачким првацима у Срему. Након изненадне Ристерове смрти, 1911. године, Крафт је одржао посмртну беседу у којој је истакао његов значај у раду на националном уједињавању Немаца указавши на то да је залагање за „унутрашњи мир и привредни и културни напредак наше отаџбине“ представљало суштинско обележје Ристеровог политичког деловања.¹⁹ Следеће, 1912. године, Крафт је учествовао и на другој годишњој скупштини *Покрета карпатских Немаца* (Karpatendeutsche Bewegung), одржаној у Руми.²⁰ Овај покрет, који је претходне године основао Рајмунд Фридрих Кајндл (Raimund Friedrich Kaindl), професор историје на универзитету у Черновицама, имао је за циљ организовање немачког становништва које није живело у немачким земљама Монархије.²¹ Имајући у виду Крафтове активности током студија и социјалне везе које је успоставио са челним личностима немачког покрета у Угарској, несумњиво је да је он већ уочи Првог светског рата изградио своја политичка схватања и стекао углед као један од најперспективнијих националних радника међу немачким становништвом у јужној Угарској.

Након избијања Првог светског рата Крафт је био мобилисан у аустроугарску војску и служио је као официр Војног суда у Петроварадину. Према сведочењу Јозефа Милера, Крафту је, захваљујући својој позици-

---

19 Oberkersch, *Die Deutschen in Syrmien, Slawonien, Kroatien und Bosnien*, 96–98.

20 *Ibid*, 120–121.

21 *Land an der Donau*, 433.

ји, пошло за руком да у заштиту узме православне монахе у манастиру Крушедолу који су били неосновано оптужени за сарадњу са српском војском.²² О блиским везама Крафта са својим српским суграђанима сведочи и Тоша Искруљев истичући да су сви Немци у Инђији „као и др Крафт били врло коректни према Србима, изузевши неке ситне испаде које су вршиле личности последње врсте“.²³ Дискутабилна је, међутим, Милерова тврдња да је Крафт, управо због свог заштитничког односа према српском становништву, почетком 1915. године био прекомандован на Источни фронт. У сваком случају, наредне три године провео је на Источном фронту и, учествујући у борбама у Галицији и Волинији, унапређен је у чин капетана. Почетком јуна 1918. упућен је на Италијански фронт. Повређен у борбама, извесно време провео је у војној болници у Бечу, где га је затекао и слом Монархије.

Будући да је немачко становништво у угарском делу Монархије почетком 20. века још увек било у тзв. „протонационалистичкој фази“, тек су Први светски

---

22 Wilhelm, *Dr. Stefan Kraft*, 12. О интернирању српских монаха и свештеника у Срему видети: Горан Васин, Ненад Нинковић, *Срем у Првом светском рату. Страдање Срба*, (Нови Сад: Прометеј; Београд: РТС, 2022), 71–72.

23 О пријатељским везама породице Крафт са српским суседима можда понајбоље сведочи чињеница да је прота Радослав Марковић приликом смрти Штефановог оца, Себастијана Крафта, крајем 1918. године – тада као председник Месног народног већа у Инђији – учествовао у погребу покојника. Тоша Искруљев, *Распеће српског народа у Срему 1914. године и Мациари*, (Нови Сад: Прометеј; Београд: РТС, 2014), 270, 273; Wilhelm, *Dr. Stefan Kraft*, 13.

рат и распад Монархије послужили као непосредни катализатори за уобличавање немачког национализма. Тако је прво значајније испољавање немачког национализма уследило управо у времену распада Монархије. У Темишвару је 3. новембра 1918. образовано Швапско народно веће, у чијем је раду учествовао и Штефан Крафт. Позивајући се на Вилсонове принципе, банатски Немци су веровали да ће се принцип самоопредељења народа односити и на њих, те су своје идеје 8. децембра изложили у „Швапском манифесту“.²⁴ У овом документу банатски Немци изразили су уверење да становници Бачке и Баната треба сами да одлуче о свом будућем положају предлажући реорганизацију јужне Угарске по узору на швајцарске кантоне. Имајући у виду одлуку Велике народне скупштине у Новом Саду од 25. новембра, те одлуке Велике народне скупштине Трансилваније од 1. децембра, које су прокламовале припајање територија јужне Угарске Србији, односно Румунији, манифест је – у случају остварења српских, односно румунских захтева – предвиђао аутономан положај за Бачку и Банат уз признавање потпуне самоуправе немачком становништву. Осим тога, у манифесту је за Немце тражена пуна просветна и културна аутономија, немачка управа и судство, независна национална црквена организација, те потпуна самоуправа у економским, социјалним и политичким питањима. Коначно, изражено је и

---

24 Текст манифеста у целисти доноси: Hans Rasimus, *Als Fremde im Vaterland. Der schwäbisch-deutsche Kulturbund und die ehemalige deutsche Volksgruppe im Spiegel der Presse*, (München: Donaueschwäbisches Archiv, 1989), 623–624.

очекивање да „швапска делегација“ учествује на предстојећој мировној конференцији у Паризу.²⁵

*Водећа личност немачке мањине
у Краљевини СХС/Југославији*

Услед неспремности Великих сила да узму у разматрање захтеве немачког становништва у Угарској оно се, након одлука Париске мировне конференције, нашло у новим државама-наследницама – Мађарској, Румунији и Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. Према попису становништва из 1921. године, у Краљевини СХС живело је укупно 11.984.790 становника, од тога 505.790 лица немачке националности или 4,2%.²⁶ У темељно промењеним државно-правним условима угледни представници немачке мањине, међу њима и Штефан Крафт, приступили су прво културном, а затим и политичком организовању својих сународника. Док су поједини немачки прваци у Банату и Бачкој још увек гајили наде у евентуални остатак унутар граница Угарске, Крафт је врло рано уочио да ће Срем неспорно припасти новоствореној Краљевини СХС. Стога је одмах након образовања Народне управе за Банат, Бачку и Барању, почетком децембра 1918. године, ступио у контакт са њеним председником, др Јованом Лалошевићем.²⁷ Крафт је (заједно са још једним

---

25 Janjetović, *Nemci u Vojvodini*, 96–97.

26 *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921*, (Sarajevo: Državna štamparija, 1932), 1–3.

27 Саша Марковић, *Политичка биографија Јована Јоце Лалошевића*, (Сомбор: Педагошки факултет, 2011), 222.

представником немачког становништва) Лалошевићу уручио меморандум, у коме „војвођански Немци најлојалније изјављују да приступају новој државној формацији, изјављују своју сагласност у погледу отцепљења Војводине и темељно излажу све своје жеље“.²⁸ Управо посредством Лалошевића²⁹ Крафт је почетком 1919. разговоре наставио са Стојаном Протићем, председником прве владе нове јужнословенске државе. Иако неформалан – будући да Крафт није имао иза себе нити посебну политичку нити националну организацију, већ је био на челу делегације угледних Немаца из некадашње јужне Угарске – разговор је поставио основе за будућу сарадњу југословенских власти и немачке мањине. Док је првима било стало до тога да обезбеде лојалност немачког живља у држави са високим постотком националних мањина, Крафт је настојао да за своје сународнике обезбеди правну сигурност и несметани економски и културно-просветни развој. Стога је он за немачку мањину у Краљевини СХС затражио иста аутономна права која су, у виду школско-црквене аутономије, уживали Срби у некадашњој Угарској.³⁰

Премда немачким грађанима нису била призната политичка права до истека тзв. права на опцију (тј. на

---

28 Др Јоца Лалошевић, „Ревизионистичка предавања графа Стевана Бетлена у Енглеској“, *Летонис МС*, Књ. 340, 1/1934, 68.

29 Исто.

30 Oberkersch, „Dr. Stefan Kraft – Person und Wirken“, 7; Georg Wildmann unter Mitarbeit von Oskar Feldtänzer, Hans Müller, Kaspar Hügel, Friedrich Spiegel-Schmidt, *Donauschwäbische Geschichte*, 477.

исељавање у друге земље) те, попут других националних мањина, нису учествовали на изборима за Уставотворну скупштину, власти Краљевине СХС, за разлику од Мађара, немачки живаљ у Војводини нису сматрале носиоцем сепаратистичких тежњи. Напротив, у заустављању процеса мађаризације и национализацији немачког становништва, југословенске власти су виделе неопходну противтежу иначе снажном мађарском иредентизму. Стога је стварање југословенске државе представљало истинску прекретницу у животу војвођанских Немаца омогућивши им несметани културни и национални развој.³¹ Ради придобијања Немаца за живот у новој држави Привремена народна управа у Новом Саду и влада у Београду учиниле су немачком становништву низ уступака, првенствено у домену просвете и културе, уводећи немачки језик у наставу, оснивајући нове немачке школе и допуштајући покретање листова на немачком језику. Поменуте мере – нарочито увођење наставе на матерњем језику – наишле су на одличан пријем међу немачким становништвом.³²

У таквим околностима Крафт је напустио своју професију правника и од 1919. у потпуности се посветио раду на националном организовању немачке мањине у Краљевини СХС. Захваљујући благонаклоном ставу власти, Крафт је већ крајем септембра 1919.

---

31 Janjetović, *Nemci u Vojvodini*, 139 и даље; Janjetović, „Duhovni profil vojvođanskih Švaba“, 62.

32 Херман Вендл, „Немци у Југославији“, *Нова Европа* 10/1920, 375–378; Бранислав Глигоријевић, „О настави на језицима народности у Војводини 1919–1929“, *Зборник за историју МС* 5/1971, 57.

успео да оснује „Немачко штампарско и издавачко деоничарско друштво“ (Deutsche Druckerei- und Verlags- AG), са седиштем у Новом Саду. Друштво је располагало почетним капиталом од 250.000 круна, који је убрзо повећан на два милиона динара, а који је највећим делом обезбедио индустријалац из јужне Штајерске – Макс Август Вестен (Max August Westen). Захваљујући томе, 25. октобра 1919. године у Новом Саду покренут је дневни лист на немачком језику *Deutsches Volksblatt*. Лист је уређивао Георг Грасл (Georg Grassl), његов технички уредник био је будући „доајен немачког новинарства“ у Југославији, Вилхелм фон Доротка-Еренвал (Wilhelm Dоротка-Ehrenwall), док је Крафт био директор.³³ Полазећи од начела логичности новој јужнословенској држави, програмско усмерење *Deutsches Volksblatt*-а било је усмерено ка очувању немачке националне свести, неговању матерњег језика и културе, свестраном духовном и материјалном развоју, као и обезбеђивању потпуне правне једнакости за грађане немачке националности.³⁴ Затим је, такође у Новом Саду, у присуству око 2000 делегата из свих крајева Краљевине СХС насељених немачким становништвом, 20. јуна 1920. основана средишња организација Немаца у Краљевини СХС, Швапско-немачки културни савез (*Schwäbisch-Deutscher Kulturbund*) – Културбунд. Организационо уобличавање Културбунда извршено је по угледу на сличне органи-

---

33 Bešlin, *Vesnik tragedije. Nemačka štampa u Vojvodini*, 26.

34 *Deutsches Volksblatt*, 28. 11. 1919; 19. 11. 1919; 25. 11. 1919; 23. 12. 1919; 1. 1. 1920.

зације судетских Немаца, као и на српско културно друштво *Просвјета*, које је пре Првог светског рата деловало у Босни и Херцеговини. Циљ делатности Културбунда био је усмерен ка неговању националне свести, ширењу немачке литературе, уметничких, музичких и филмских дела, оснивању књижара и библиотека, као и других институција корисних за национални рад, затим ка одржавању предавања и уметничких представа, образовању немачких наставника и свештеника, те развоју и старању о економским и социјалним питањима.³⁵ За председника Културбунда био је изабран новосадски трговац Јозеф Менрат (Josef Menrath), док је за генералног секретара био постављен Георг Грасл. Своју лојалност према југословенској држави вођство Културбунда изразило је истакавши гесло: „Верност народу и верност држави“ (*Staatstreue und Volkstreue*).³⁶ Иако није имао официјелну функцију у Културбунду, Крафт је учествовао у оснивању и ширењу мреже ове организације.

Ипак, тежиште Крафтовог рада током наредних година било је првенствено на привредном и пре свега политичком животу. Крафт је, наиме, био дубоко свестан важности очувања и унапређења материјалног благостања својих сународника као основе за њихов опстанак у држави у којој су представљали националну мањину. Стога је, у циљу развоја немачког задругарства и уопште пружања материјалне помоћи не-

---

35 Oskar Plautz, *Das Werden der deutschen Volksgemeinschaft in Südslawien*, (Novi Sad: Aktiengesellschaft, 1940), 30–31.

36 Bešlin, *Vesnik tragedije*, 31.

мачким пољопривредницима, већ 1. октобра 1922. у Новом Саду основана Централна пољопривредна задруга „Аграрија“.³⁷ Њоме је руководио Крафт све до 1927. године, када се из ње издвојила Централна пољопривредна позајмна штедионица (*Landwirtschaftliche Zentraldarlehenskasse*), преко које се одвијао робно-новчани промет свих немачких задруга. На челу ове утицајне штедионице – која је на своме врхунцу обједињавала рад укупно 364 кредитне и привредне задруге и имала чак 45.000 чланова – све до краја 1939. налазио се такође Штефан Крафт.³⁸ Као добар познавалац задружне и уопште пољопривредне проблематике, Крафт је 1933. покренуо и уређивао стручно гласило *Landwirt. Zeitschrift für Landwirtschaft und Genossenschaftswesen* (*Пољопривредник. Часопис за пољопривреду и задругарство*), које је имало за циљ да посредством мноштва практичних савета унапреди рад немачких пољопривредника.³⁹

Несумњиво је да је, захваљујући управљачким функцијама које је заузимао најпре у водећој немачкој задружној, а затим и кредитној установи, Штефан Крафт већ двадесетих година постао један од неколицине најутिकाјнијих личности у друштвеном и економском животу немачке мањине у Краљевини СХС/Југославији. Овај утицај био је додатно оснажен и другим подручјем Крафтовог деловања – његовим

---

37 Plautz, *Das Werden der deutschen Volksgemeinschaft in Südslawien*, 90–91.

38 Andreas Dammang, *Die deutsche Landwirtschaft im Banat und in der Batschka*, (Neusatz: Aktiengesellschaft, 1931), 179–184.

39 Bešlin, *Vesnik tragedije*, 119–124.

истрајним учешћем у политичком животу југословенске краљевине. Наиме, уочавајући потребу оснивања политичке партије која би заступала интересе немачке мањине у Краљевини СХС, *Deutsches Volksblatt* је крајем јануара 1922. објавио оснивачки проглас будуће странке.⁴⁰ Након што су убрзо били основани одбори у Руми, Новом Саду и Жомбољу (нем. *Hatzfeld*),⁴¹ странка је до средине лета имала већ 43 месне организације – од тога 17 у Бачкој, 22 у Банату и четири у Срему. С обзиром на то да је нови изборни закон усвојен средином 1922. године санкционисао бирачко право и припадницима националних мањина, нестало је и формалних препрека за оснивање странке која би представљала немачку мањину у Југославији. Упркос негодовању власти, Немачка странка (*Partei der Deutschen in Königreich der Serben, Kroaten und Slowenen*) коначно је основана на скупштини представника 34 месне организације 17. децембра 1922. у Жомбољу, који је у то време још увек припадао Краљевини СХС.⁴² Следе-

---

40 *Deutsches Volksblatt*, 29. 1. 1922.

41 Rasimus, *Als Fremde im Vaterland*, 211–216.

42 Југословенско-румунским споразумом извршена је исправка границе у Банату током пролећа 1924. године, којом је Жомбољ припао Румунији, а Пардањ и Модош Краљевини СХС. Види: Walter Tonța, „Grenzen wandern. Zum Wandel der Raumordnung in der Banater Gemeinde Hatzfeld nach dem Ersten Weltkrieg“, *Danubiana Carpathica. Jahrbuch für Geschichte und Kultur in den deutschen Siedlungsgebieten Südosteuropas* 3–4/2009–2010, 117–163. О оснивању Немачке странке: Plautz, *Das Werden der deutschen Volksgemeinschaft in Südslawien*, 47–48; Rasimus, *Als Fremde in Vaterland*, 217–218; Biber, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji*, 35–36; Janjetović, *Nemci u Vojvodini*, 144–146.

ћи традицију некадашње Немачке народне странке у Угарској, за председника новоосноване партије изабран је Лудвиг Кремлинг, познати адвокат из Беле Цркве.⁴³ Поред Кремлинга као једног од најугледнијих представника немачке мањине у Војводини, за потпредседнике странке изабрани су његови млађи сарадници – др Штефан Крафт и др Ханс Мозер из Земуне.⁴⁴ У страначком програму који је том приликом

---

43 Лудвиг Кремлинг (Ludwig Kremling, 1861–1930) рођен је у Белој Цркви. Започете студије филозофије на Универзитету у Будимпешти морао је да прекине 1882. године, јер је као резервни официр аустроугарске војске био мобилисан и упућен у Херцеговину ради гушења тамошњег устанка. Након отпуштања из војске Кремлинг је 1883. студирао права и, вративши се у родни град, почео да се бави адвокатуром. Био је присутан у јавном и политичком животу Беле Цркве радећи на националном освешћивању својих сународника. Заједно с представницима Срба и Румуна из јужне Угарске 1902. основао је Странку уједињених народности (Vereinigte Nationalitätenpartei) да би 1907. постао вођа новоосноване Немачке народне странке у Угарској. Од 1925. живео је у Новом Саду где се, осим руковођења Немачком странком, бавио адвокатуром све до смрти 1930. године. Његов син Бруно Кремлинг био је најзначајнији немачки песник у Југославији између два светска рата. Види: *Deutsches Volksblatt*, 31. 5. 1930; *Donauschwäbische Rundschau*, 10. 5. 1953.

44 Ханс Мозер (Hans Moser, 1889–1980) рођен је у Земуну. Правни факултет завршио је у Загребу. Био је оснивач Немачке странке, посланик у скупштини 1923–1929. и 1932–1935. и најближи сарадник др Крафта. Доцније је пришао Обновитељском покрету. Током Другог светског рата био је градоначелник Земуне, који је тада припадао НДХ. Након рата живео је у Линцу и Хорну, где је преминуо у дубокој старости. Mads Ole Balling, *Von Reval bis Bukarest: statistisch-biographisches Handbuch der Parlamentarier der Deutschen Minderheiten in Ostmittel- und*

био усвојен, поред класичних либералних вредности (неповредивост личних права и слобода, неприкосновеност приватног власништва, слобода предузетништва итд.), посебно су били апострофирани захтеви који су се односили на немачку мањину – слобода културног, националног и привредног организовања, успостављање немачких школских институција на свим нивоима, те равноправно учешће у аграрној реформи. Остваривши синтезу либералних и социјалних политичких идеја и специфичних националних захтева, Немачка странка наишла је на добар пријем међу немачким становништвом и убрзо по оснивању број месних одбора повећао се на преко 100 подружница.⁴⁵

Немачка странка је самостално наступила на парламентарним изборима 18. марта 1923. године. Освојила је 43.415 гласова и осам посланичких мандата, а за посланике у Народној скупштини били су изабрани др Штефан Крафт, Франц Шауер, др Вилхелм Нојнер, професор Петер Хајнрих, др Ханс Мозер, Самуел Шумахер, др Симон Бартман и професор Јозеф Тојбел.⁴⁶ Посланичку групу Немачке странке у Народној скупштини предводио је Крафт. Постигавши договор са

Südosteuropa 1919–1945, Bd. 2, (Kopenhagen: Dokumentation Verlag, 1991), 549.

45 Janjetović, *Nemci u Vojvodini*, 146–154; Plautz, *Das Werden der deutschen Volksgemeinschaft in Südslawien*, 52–53.

46 *Статистика избора народних посланика Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца одржаних 18. марта 1923. године*, (Београд: Народна скупштина Краљевине СХС, 1924), 103–105, 109–113, 126–136; Plautz, *Das Werden der deutschen Volksgemeinschaft in Südslawien*, 55.

Радикалном странком, он је са својим посланицима подржао формирање хомогене радикалске владе.⁴⁷ При томе, подршка немачких посланика влади није била нити константна нити безусловна, већ је била усмерена на добијање уступака на подручју школства и несметано деловање Културбунда.⁴⁸ Тако су посланици Немачке странке већ наредне године приступили опозиционом блоку доприневши тиме паду Пашићеве владе и формирању владе на челу са Љубом Давидовићем.⁴⁹ Како ни ова влада није била дугог века, наступила је парламентарна криза те су расписани избори за 8. фебруар 1925. године. Атмосферу уочи избора обележило је насиље милитантних партијских организација Демократске (ОРЈУНА) односно Радикалне странке (СРНАО).⁵⁰ На мети ових националистичких организација посебно су се налазили припадници националних мањина и њихови политички представници. Напада нису били поштеђени чак ни прваци Немачке странке и Културбунда, Штефан Крафт и Георг Грасл, којима су на предизборном скупу у Новом Сивцу крајем јануара 1925. припадници организације СРНАО, тзв. „Пашићеви јагањци“, нанели тешке физичке повреде. При томе је остало неразјашњено да ли су нападачи, међу којима су била и двојица државних

---

47 *Политика*, 4. 7. 1923; 15. 7. 1923.

48 *Застава*, 5. 10. 1923.

49 Branislav Gligorijević, *Demokratska stranka i politički odnosi u Kraljevini SHS*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1970), 409.

50 *Политика*, 29. 4. 1924; Branislav Gligorijević, „Organizacija jugoslovenskih nacionalista – ORJUNA“, *Istorija XX veka* 5/1963, 315–393.

службеника, имали намеру да изврше атентат на вође Немачке странке.⁵¹ Упркос тешким условима у којима је деловала, Немачка странка је успела да на изборима освоји 45.172 гласа обезбедивши пет посланичких мандата који су припали Штефану Крафту, Вилхелму Нојнеру, Самуелу Шумахеру, Хансу Мозеру и Георгу Граслу.⁵²

Након избора Немачка странка се није прикључила владином блоку, већ је остала у опозицији успоставивши блиске односе са Савезом земљорадника, са којим је образовала заједнички посланички клуб.⁵³ Увидевши, међутим, да овим путем неће бити у прилици да реализују барем део својих циљева, немачки посланици су, предвођени Крафтом, започели преговоре са владом Николе Узуновића (фебруар–април 1927. године), а затим и са новом владом Веље Вукиће-

---

51 *Политика*, 27. 1. 1925; Janjetović, *Nemci u Vojvodini*, 159–160; Zoran Janjetović, „Die Konflikte zwischen Serben und Donauschwaben“, *Südostforschungen* 58/1999, 138; Plautz, *Das Werden der deutschen Volksgemeinschaft in Südslawien*, 61; Rasimus, *Als Fremde im Vaterland*, 282–285; Богумил Храбак, „Радикалска насиља у Војводини у вези са изборима 8. фебруара 1925. године“, *Зборник за историју МС* 24/1981, 166–167; Živko Avramovski, *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji. Godišnji izveštaji britanskog poslanstva u Beogradu*, Knj. I: 1921–1930, (Beograd: Arhiv Jugoslavije; Zagreb: Globus, 1986), 306–307.

52 *Статистика избора народних посланика Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца одржаних 8. фебруара 1925. године* (Београд: Народна скупштина Краљевине СХС, 1926), 99–102, 125–136; Janjetović, *Nemci u Vojvodini*, 160.

53 Branislav Gligorijević, *Parlament i političke stranke u Jugoslaviji 1919–1929*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, Narodna knjiga, 1979), 217.

вића. Имајући у виду предстојеће изборе расписане за 11. септембар, Немци су своје виђење проблема са којима се суочава немачка мањина изнели у виду меморандума, који је председнику владе у име Немачке странке упутио Штефан Крафт. У меморандуму је Немачка странка изнела своје захтеве усмерене ка побољшању положаја немачке мањине, при чему би њихово остварење представљало основу на којој би се могла остваривати заједничка сарадња двају странака (Немачке и Радикалне) уочи и након избора. При томе, у меморандуму је изнова указано на нужност повраћаја имовине немачких удружења и црквених имања, регулација питања подржављених приватних школа и културне аутономије у целини, надокнаду штете причињене аграрном реформом, одржавање општинских избора у Војводини, потпуно изједначавање и равноправност грађана немачке националности у привредном и друштвеном животу, те обезбеђивање између 10 и 12 немачких посланика у парламенту, сразмерно броју немачког становништва у држави.⁵⁴ О предстојећим преговорима Немачке странке и владе кратко је известила и београдска *Политика*, али су они били осујећени расписивањем нових скупштинских избора.⁵⁵ Коначно, на последњим изборима у Краљевини СХС, одржаним 11. септембра 1927. године, за Немачку странку гласало је 48.849 бирача (од тога 36.228 у Војводини), што јој је обезбедило шест посланичких

---

54 Михаел Антоловић, „Меморандум Немачке странке из 1927. године“, *Рад Музеја Војводине* 51/2009, 337–340.

55 *Политика*, 19. 6. 1927.

мандата у Народној скупштини.⁵⁶ У наредном периоду странка је наставила да сарађује са владама Веље Вукићевића, којима је давала подршку. Разлог прорезимској политици Немачке странке налазио се, поред осталог, и у уверењу њених првака да једино у споразуму са владиним блоком могу да исходују решавање немачких захтева.⁵⁷ При томе, иако формално потпредседник Немачке странке и шеф њене посланичке групе у Народној скупштини, Крафт је *de facto* фигурирао као њена кључна личност и као политичар који је умногоме „одредио судбину Немаца у Југославији“.⁵⁸

У својим бројним наступима у Народној скупштини Крафт је нарочиту пажњу посвећивао проблему немачког школства. Подвргавајући оштрој критици просветну политику Краљевине СХС, указивао је на тежак положај немачке мањине и њених просветних прилика. При томе, Крафт је првенствено инсистирао на повраћају имовине немачких школа, праву родитеља да одређују националну припадност своје деце, укидању одредбе која је прописивала да је за отварање одељења са немачким наставним језиком неопходно тридесеторо уписаних ученика, отварању учитељске школе за немачку мањину, изграђивању немачке просветне самоуправе под надзором државе, те на решавању немачког школског питања на темељу

---

56 Gligoriјевић, *Parlament i političke странке u Jugoslaviji*, 239–241.

57 Janjetović, *Nemci u Vojvodini*, 162–165.

58 Biber, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji*, 37; Georg Wildmann unter Mitarbeit von Oskar Feldtänzer, Hans Müller, Kaspar Hügel und Friedrich Spiegel-Schmidt, *Donauschwäbische Geschichte*, 501.

системског закона, а не посредством уредби (што је, иначе, представљало уобичајену праксу).⁵⁹

Уочи завођења диктатуре Штефан Крафт је резимирао искуства немачке мањине током првих десет година постојања Краљевине СХС. Истичући либералне идеје које су према националним мањинама заступали некадашњи прваци Радикалне странке, Јаша Томић и Стојан Протић, Крафт је сматрао да оне нису спроведене у дело у југословенској држави, већ да се „ударило кроз опречним путем“, што је проузроковало „и мањинама а и важним деликатним државним интересима озбиљне штете“. Крафт је побројао најважније елементе „негације мањинског питања“, који су нарушавали уставом обезбеђену равноправност грађана немачке националности. Полазећи од непризнавања бирачког права до 1923, политичких прогона и притисака на мањинско становништво и неодржавања општинских избора готово читаву деценију преко ометања коришћења матерњег језика „у најнижим самоуправним јединицама“ и онемогућавања културног и националног развоја, Крафт је нарочито критички став заузео према подржављењу вероисповедних школа, оснивању паралелних мањинских одељења, постављању наставника који не владају немачким језиком и потискивању „материнског језика из основне наставе у толикој мери да мањинска деца једва уче читати и писати на свом језику“. Није пропустио ни да истакне нарушавање слободе привређивања и економ-

---

59 Љубодраг Димић, *Културна политика Краљевине Југославије*, Књ. III, (Београд: Стубови културе, 1997), 19.

ског удруживања, неравномерна пореска оптерећења којима су изложени грађани немачке националности, њихову искљученост из доделе обрадивог земљишта приликом спровођења аграрне реформе (што је посебно погађало доње сеоске слојеве), као и неравноправни однос према инвалидима и ратној сирочади из реда националних мањина. Према Крафтовом мишљењу, оваква политика је угроженим социјалним групама (заједно са сеоском сиротињом и градским пролетаријатом) одузимала чак и „могућност физичке егзистенције“. Своју критику односа државних власти према мањинском питању Крафт је завршио закључком да је реч о „апсурдној политици репресалија“ према властитим лојалним грађанима.⁶⁰

Крафт је, несумњиво, делимично преувеличавао тешкоће са којима се суочавала немачка мањина у Југославији, нарочито у делу који се односио на њен социјални положај, губећи из вида да је материјални положај сеоске сиротиње у аграрном и неразвијеном друштву попут југословенског био изузетно тежак без обзира на то да ли је она припадала националним мањинама или „државном народу“.⁶¹ Истовремено, његова дијагноза политичког положаја немачке мањине била је у основи тачна, посебно у делу који се тичао повреде грађанских права, правне једнакости и несметаног културног развоја – првенствено права на школовање на матерњем језику.

---

60 *Војвођани о Војводини. Поводом десетогодишњице ослобођења и уједињења*, (Београд: Удружење Војвођана, 1928), 50–52.

61 Janjetović, *Deca careva, pastorčad kraljeva*, 154, 163–164.

У времену монархистичке диктатуре

Увођење монархистичке диктатуре забранило је рад политичким странкама и онемогућило сваки вид политичког деловања. Тако су крајем јануара 1929. године југословенске власти и формално распустиле Немачку странку и забраниле њено деловање.⁶² Као некадашњи шеф немачке посланичке групе у Народној скупштини, Крафт је сматрао да националне мањине немају разлога да брину због успостављања новог поретка. Он је, наиме, изразио уверење да ће нова влада испољити разумевање за захтеве немачке мањине на подручју просвете и културе.⁶³ Убрзо се показало да Крафтова очекивања нису неутемељена и да влада генерала Петра Живковића има разумевања за немачке захтеве. Тако је, уз сагласност владе, већ средином маја 1929. у Београду основана Лига Немаца за Друштво народа и за споразумевање међу народима (*Liga der Deutschen für Völkerbund und Völkerverständigung*), за чијег је председника био изабран управо Штефан Крафт. Лига је основана са намером да, након завођења краљевске диктатуре, заступа интересе немачке мањине пред југословенском владом, али и да је представља у Конгресу националних мањина Европе, основаном 1925. у Женеви.⁶⁴ Истовремено, Лига је, на челу са Крафтом, представљала једну врсту

---

62 *Deutsches Volksblatt*, 27. 1. 1929.

63 *Deutsches Volksblatt*, 18. 1. 1929.

64 Plautz, *Das Werden der deutschen Volksgemeinschaft in Südslawien*, 89–90; Rasimus, *Als Fremde im Vaterland*, 435–436.

политичке супституције за распуштenu Немачку странку.⁶⁵

Након што је успостављена нова управна подела Краљевине Југославије на бановине Крафт је наставио своје деловање као једна врста неформалног представника немачке мањине у Дунавској бановини. Тако је делегација немачких првака предвођених Крафтом (а уз њега су били још и Георг Грасл, Ханс Мозер и Јохан Кекс) 28. јула 1930. посетила Радослава Дуњића, бана Дунавске бановине. Као и раније, окосницу њихових захтева представљало је уређење школског питања, те добијање сагласности за поновно обнављање рада Културбунда. Влада је врло брзо изашла у сусрет немачким захтевима, док су Немци на изборима одржаним 8. новембра 1931. заузврат подржали владину листу генерала Петра Живковића.⁶⁶ Међутим, за посланика у Народној скупштини изабран је једино Штефан Крафт.⁶⁷ На место посланика Отмара Реселија, изабраног у бачкопаланачком округу, који се одрекао свога мандата, ступио је 1932. Ханс Мозер, док је у новоустројени Сенат указом краља Александра био именован Георг Грасл.⁶⁸ Када је крајем 1931.

---

65 Biber, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji*, 38; Georg Wildmann unter Mitarbeit von Oskar Feldtänzer, Hans Müller, Kaspar Hügel und Friedrich Spiegel-Schmidt, *Donauschwäbische Geschichte*, 505.

66 Todor Stojkov, „Грађанска опозиција и скупштински избори од 8. новембра 1931. године“, *Istorija XX veka. Zbornik radova* 4/1962, 251–305.

67 *Deutsches Volksblatt*, 21. 10. 1931, 11. 11. 1931.

68 Plautz, *Das Werden der deutschen Volksgemeinschaft in Südslawien*, 66. Георг Грасл (Georg Grassl, 1863–1948) рођен је у Панчеву. Основну школу завршио је у родном месту, Српску гимназију у

формирана нова режимска странка, Југословенска радикална сељачка демократија, немачки посланици су подржали ову политичку групацију. На конгресу у јулу 1933. она је променила назив у Југословенска национална странка (ЈНС)⁶⁹ и националним мањинама признала право на очување њихових језичких и културних посебности, додуше, под условом да њихови припадници испољавају лојалност према Краљевини Југославији. Под притиском владе народни посланици Крафт и Мозер, те сенатор Грасл, прикључили су се Југословенској националној странци, па су се на њеној листи кандидовали на општинским изборима одржаним 1933. у Дунавској бановини.⁷⁰

Политичка подршка коју су вође немачке мањине пружиле режиму била је награђена значајним концесијама у питањима регулисања немачког школства у Краљевини Југославији. Одустајући од раније праксе

Новом Саду, а право и економију студирао је у Бечу, Прагу и Грацу, где је 1891. завршио студије права. До 1918. радио је у аустроугарској државној управи, поред осталог и као шеф одељења Школске управе у Босни и Херцеговини. Након рата био је први главни уредник *Deutsches Volksblatt*-а (1919–1921). Оснивач је Културбунда и његов први генерални секретар (1920–1924). Био је посланик Немачке странке у Народној скупштини од 1925. до 1929. године, да би од 1932. до 1941. био именовани члан Сената Краљевине Југославије. Бавио се културним радом и био је председник Немачке школске задужбине (1939–1941). Након слома Југославије преселио се у Грац, потом у Беч, да би последње године живота провео у Салцбургу. Balling, *Von Reval bis Bukarest*, Bd. 2, 553.

69 Ferdo Čulinović, *Jugoslavija između dva rata*, II, (Zagreb: JAZU, 1961), 39.

70 Biber, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji*, 81.

анализе презимена, југословенске власти су немачкој мањини признале право слободног уписа деце у немачка одељења на основу изјаве родитеља, при чему је језик којим се говори у породици прихватаан као критеријум националне припадности. Иако је било прописано обавезно изучавање српско-хрватско-словеначког језика, настава се одвијала на немачком језику изузев историје и земљописа, који су се предавали на „државном језику“.⁷¹ Резултат овакве политике југословенских власти у односу на немачку мањину имао је за последицу то да је већ 1932. на територији Дунавске бановине заједно са Управом града Београда постојало 116 немачких мањинских основних школа са 663 одељења на немачком наставном језику, које је похађало 34.958 ученика. Овим, међутим, нису биле исцрпљене концесије дате немачке мањине, којој је било дозвољено оснивање посебног школског фонда, као и приватне учитељске школе у Врбасу.⁷²

Благонаклон однос југословенских власти изазвала је нескривено задовољство немачких првака окупљених у Културбунду, који су сматрали да је коначно учињен крај „школској беди немачке мањине.“⁷³ Штефан Крафт се јавно захвалио краљу Александру на доношењу мера које су побољшале општи положај немачке мањине: „Ми у њему видимо највишег чувара и

---

71 Димић, *Културна политика Краљевине Југославије*, III, 26–30; Josef Volkmar Senz, *Das Schulwesen der Donauschwaben im Königreich Jugoslawien*, (München: Südostdeutsches Kulturwerk, 1969), 218–219.

72 Антоловић, *Немачка мањина у Војводини*, 90–91.

73 *Исто*, 91.

браниоца правде и правике, који стоји изнад ситних страначких интереса и који се о свима нама подједнако очински стара. Ми захваљујемо у првом реду Њему што се целом нашем народу пружају бољи изгледи за васпитање нашег подмлатка на матерњем језику у основним школама. Ми видимо у Њ. В. Краљу искреног пријатеља и стуб општег мира и срдачних и културних односа и сарадње у данашњим тешким временима неопходне у духу европске солидарности, која је последњи браник наше цивилизације“.⁷⁴ Међутим, упркос изреченом панегирику Крафт је у Народној скупштини наставио да износи критике на рачун владе просветне политике. Не спорећи да је основном захтеву да се деца образују на своме матерњем језику „законски потпуно удовољено“, он је сматрао да немачко школско питање није у потпуности решено. Као једно од горућих питања Крафт је истакао проблеме проузроковане нестручним наставним кадром, који често не говори немачким језиком.⁷⁵ Међутим, Крафтова критика постојећих недостатака у школству немачке мањине није имала значајнијег ефекта будући да је режим сматрао да су повластице дате Немцима на пољу културног и просветног организовања далеко веће него што су обавезе које проистичу из уговора о заштити мањина.

---

74 Стеван Крафт, „Краљ стуб општег мира“, *Наш највећи краљ*, (Београд: б. и. [1931]), 108.

75 Јанјетовић, *Немци и Војводини*, 192; Михаел Антоловић, „Немачко школство у Војводини 1918–1941“, *Токови историје* 1–2/2009, 107–128.

Уочи парламентарних избора, 5. маја 1935. године, вођство немачке мањине постигло је договор са владом да се на њеној листи на подручју Дунавске бановине кандидују четири немачка кандидата. Резултат овог договора био је то да су немачки бирачи већином подржали листу Богољуба Јевтића. Упркос томе што је она на подручју Дунавске бановине освојила 70,65% гласова, била су изабрана само двојица немачких кандидата: Штефан Крафт је освојио 5268 гласова у кулском срезу, док је за Михаела Каспера у апатинском срезу гласало 3477 бирача.⁷⁶ Посланици Крафт и Каспер придружили су се већини у Народној скупштини, помоћу које је Стојадиновић формирао нову владу. По оснивању Југословенске радикалне заједнице (ЈРЗ), Крафт је у јануару 1936. приступио новој режимској странци, након чега је био изабран у одбор ЈРЗ за Дунавску бановину. На Првој земаљској скупштини ЈРЗ, одржаној у Београду 1. јуна 1936, Крафт је био изабран у проширени састав Главног одбора странке. Том приликом, иступајући у име својих сународника, Крафт је изјавио „да ће немачке мањине лојално радити у политичкој организацији ЈРЗ за добро отаџбине“.⁷⁷ Својеврсну потврду Крафтових речи пружили су и општински избори у Дунавској бановини, одржани 6. децембра 1936. године. Убедљивој по-

---

76 „Die Stellung des Kabinet Jevtićs. Das Wahlergebnis. Die deutsche Volksgruppe in den Wahlen“, *Nation und Staat* 9/1935, 604; Josef Volkmar Senz, *Apatiner Heimatbuch. Aufstieg, Leistung und Untergang der donauschwäbischen Großgemeinde Abthausen/Apatin im Batscher Land*, (Straubing: Selbstverlag, 1966), 313–314.

77 *Политика*, 3. 6. 1936.

беди кандидата владине странке значајан допринос дали су и немачки бирачи подржавши својим гласовима изборне листе ЈРЗ, на којима су се у општинама са немачком већином налазили и кандидати немачке националности. Услед тога, ЈРЗ је победила у чак 80% општина на подручју Војводине.⁷⁸

Подржавши владу Милана Стојадиновића и приступивши ЈРЗ, Крафт је као неформални вођа немачке мањине очекивао одређене уступке на пољу школства. У том циљу, Немци су председнику владе још 26. децембра 1935. уручили споменицу у којој су побројали тешкоће са којима се суочава немачка мањина у Југославији предложивши и начине њиховог решавања. Текст овог обимног документа представљао је основу за разговоре вођене 29. јануара 1936. између Милана Стојадиновића и двадесеточлане немачке делегације предвођене Крафтом, Мозером и евангелистичким бискупом Филипом Попом.⁷⁹ Захтеви које су Немци изнели у споменици и изложили их премијеру Стојадиновићу нису представљали никакву новину већ су, у понешто модификованом облику, понављали програмске циљеве некадашње Немачке странке.

Будући да су остали неиспуњени, Крафт и Грасл су у више наврата износили немачке захтеве у Народној скупштини, односно у Сенату Краљевине Југославије. Критикујући почетком марта 1937. владину политику према немачкој мањини, Крафт је у Народној скупштини доказивао да она непосредно узрокује окретање

---

78 *Политика*, 7. 12. 1936.

79 Janjetović, *Nemci u Vojvodini*, 171.

младе немачке генерације ка радикалним идеологијама мислећи при томе на Обновитељски покрет и националсоцијализам. На прозивке појединих посланика у вези са јачањем нацистичке пропаганде међу немачком мањином, Крафт је одговарао да се лично бори против ширења нацистичких идеја осуђујући их као екстремистичке. Потом се осврнуо на „жалосно стање немачког школства у Југославији“ утврдивши да од 42.000 немачке деце чак 12.000 нема ни најелементарније наставе о своме матерњем језику, да је у пет државних немачких основних школа од 77 учитеља само њих 14 немачке националности, те да 27 учитеља уопште не говори или веома слабо влада немачким језиком. Због оваквог стања Крафт је ултимативно захтевао повраћај подржављених немачких школа. Осврнуо се и на речи министра просвете, који у свом експозеу није ниједном речју поменуо школство националних мањина подсетивши да су његове бројне представке остале без одговора. Своје иступање за скупштинском говорницом Крафт је завршио речима да одговорност за просветне и школске (не)прилике сноси министар просвете, односно влада у целини.⁸⁰ Након овог критички интонираног говора уследила је аудијенција немачке делегације предвођене Крафтом код Милана Стојадиновића, председника владе, који је поновио своја ранија обећања о побољшању просветних и културних прилика немачке мањине.⁸¹

---

80 *Стенографске белешке Народне скупштине Краљевине Југославије*, 4. март 1937. године, (Београд: Народна скупштина Краљевине Југославије, 1937), 757–763.

81 *Deutsches Volksblatt*, 12. 3. 1937.

Сукоб са „обновитељима“ и повлачење
из јавног живота

Ауторитет Штефана Крафта није, међутим, био неупитан будући да је његов превелики утицај у свим значајним немачким институцијама у Краљевини Југославији временом подстицао растуће незадовољство, које је било нарочито видљиво међу припадницима млађе генерације. Наиме, ширење нацистичке идеологије међу млађом генерацијом Немаца у Војводини свој израз добило је током 1934. године формирањем Дружбе покрета обнове (*Kameradschaft der Erneuerungsbewegung*), односно Обновитељског покрета, којим је руководио Јакоб Авендер (*Jakob Awender*), лекар из Панчева и члан савезне управе Културбунда. Својим критикама упућеним на рачун вођства Културбунда, Авендер је убрзо постао вођа Обновитељског покрета окупивши незадовољнике, „највећим делом младе и усијане главе“, које су настојале да „уведу нацистичку доктрину и праксу у млађе огранке *Schwäbisch-Deutscher-Kulturbund*-а“. ⁸² Припадници немачке омладине који су приступали покрету замерали су старијој генерацији попустљивост и недовољну одлучност у заступању интереса немачке мањине, што је постепено довело до жестоког међугенерациског сукоба. Истовремено, старијој генерацији (којој је припадао и Крафт) биле су стране нацистичке идеје

---

82 Антоловић, *Немачка мањина у Војводини*, 94–97; Janjetović, *Nemci u Vojvodini*, 219–223.

којима су се одушевљавали млади окупљени унутар Обновитељског покрета. При томе, и саме југословенске власти настојале су да ослабе утицај Културбунда стварањем политичке групације која би му представљала противтежу. Са тим циљем, материјално и политички подржан од југословенске владе, Николаус Хаслингер (Nikolaus Hasslinger), лекар из Великог Бечкерека, стао је на чело новоорганизованог Младонемачког покрета (*Jungdeutsche Bewegung*), који је истицао своју приврженост југословенској држави. На тај начин, средином тридесетих година, некада суверени утицај Културбунда међу припадницима немачке мањине бивао је све угроженији услед појаве конкурентских политичких организација. Будући да је сукоб међу њима попримао све заоштреније облике, то је представљало и претњу по интересе Немачког рајха у Југославији. Одатле је из Немачке потекла и иницијатива за измирењем супротстављених немачких група у Југославији која, међутим, није дала жељене резултате. Напослетку, даље сукобе унутар Културбунда привремено је крајем 1937. разрешио Штефан Крафт. Постигао је компромис и са својим противницима у Културбунду, али је исказао и спремност на договор са Обновитељима. Међутим, сукоби међу завађеним немачким групама настављени су већ након неколико месеци. Тако је почетком фебруара 1938, некадашњи посланик и члан савезног руководства Културбунда Ханс Мозер, упутио својим сународницима „отворено писмо“ у коме је изнео тешке оптужбе на рачун Штефана Крафта, који је од стварања Краљевине СХС представљао једну од најутицајнијих немачких личности у југосло-

венском јавном животу и „некрунисаног краља Шваба у Југославији“.⁸³ Поред истакнуте улоге у оснивању Културбунда и Немачке странке током раних двадесетих година и посланичког мандата у Народној скупштини, Крафт се налазио на челу низа важних немачких мањинских установа у Југославији, међу којима се својим значајем нарочито истицала Централна позајмна каса будући да се преко ње одвијало финансијско пословање свих немачких задруга у Југославији.⁸⁴ Управо на ову чињеницу упозорио је Мозер оптуживши Крафта за гомилање јавних функција ради остваривања личних интереса, као и за наносење штете немачким задругама посредством сумњивих новчаних трансакција. Да изнете оптужбе нису биле неосноване, потврдили су и финансијски извештаји новчаних завода из Немачке, који су годинама инвестирали капитал у Централну позајмну касу. Поред Крафтових самовољних пословних одлука и неуспешних финансијских шпекулација, у извештајима је истицано да послови који се остварују под његовим утицајем „завршавају у тешким дуговима који се крећу у милионским износима...“⁸⁵ Захтевајући да се одстрани уплив политичког вођства у послове немачког задругарства, Мозер је тврдио да Крафт није способан да обавља велики број различитих послова. Оваквим ставом Мозер се придружио сличним захтевима

---

83 *Deutsches Volksblatt*, 6. 2. 1938; Senz, *Apatiner Heimatbuch*, 311.

84 Bešlin, *Vesnik tragedije*, 61–62, 119–123.

85 Johann Wüsch, *Beitrag zur Geschichte der Deutschen in Jugoslawien: für den Zeitraum von 1934 bis 1944*, (Kehl am Rh.: Autor, 1966), 59.

Обновитеља и Младонемаца. У полемици која је потом на страницама *Deutsches Volksblatt*-а вођена између Крафта и Мозера,⁸⁶ потоњи је уживао наклоност немачке јавности, док су се против Крафта окренули и његови ранији саборци који су се осетили изигранима када је он показао спремност на компромис са Обновитељским покретом.⁸⁷ Међутим, немачка штампа у Војводини убрзо је престала да извештава о сукобима двојице немачких првака чекајући да се утврди да ли „др Крафт може, поред политике, активно учествовати у раду немачких задруга“.⁸⁸

Компромитован међу својим сународницима, непожељан за политичке структуре Трећег рајха, Крафт је напослетку изгубио и подршку југословенских власти. Током јесени 1938. дошло је до измирења међу завађеним немачким групама захваљујући посредовању немачког посланика у Југославији Виктора фон Херена (Viktor von Heeren), те Вилхелма Луига (Wilhelm Luig), високог функционера Централне за фолксдојчере (*Volksdeutsche Mittelstelle*, VoMi). Луиг је од представника свих немачких група затражио да на предстојећим изборима подрже листу Милана Стојадиновића будући да је то у интересу немачко-југословенских односа. Нагласивши да ова директива мора остати у строгој тајности, присутнима је саопштио да на предстојећим изборима Штефан Крафт неће бити посланички кандидат.⁸⁹ У исто време, Крафт се захвалио на понуди Ми-

86 *Deutsches Volksblatt*, 10. 2. 1938; 13. 2. 1938; 20. 2. 1938.

87 Bešlin, *Vesnik tragedije*, 62.

88 Дан, 11. 5. 1938.

89 Biber, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji*, 188.

лана Стојадиновића да буде посланички кандидат на листи ЈРЗ. Након обављених консултација са Луигом Крафт је почетком новембра дефинитивно одбио понуђену кандидатуру правдајући се својим здравственим стањем, као и политичким разлозима. Наиме, у писму упућеном Милану Стојадиновићу Крафт је подсетио на неиспуњена обећања дата немачкој мањини почетком 1936. године, као и на чињеницу да су се њене културне и школске прилике у међувремену погоршале. Такође, указао је и на сметње које власти причињавају Немцима приликом куповине обрадивог земљишта, као и на бројна хапшења и осуде изречене лицима немачке националности током 1938. године. Крафт је изразио жаљење поводом чињенице да у вези са овим питањима упркос своме чланству у ЈРЗ није био у могућности да разговара нити са Стојадиновићем нити са министром унутрашњих послова, Корошецом, што је све заједно њега довело у неугодан положај у очима својих сународника.⁹⁰ Напослетку, Арбитражни суд немачких националних мањина у Бечу 15. маја 1939. донео је одлуку којом је стављена тачка на дуготрајни сукоб између Штефана Крафта и Ханса Мозера. Сходно закључцима суда, Крафт се до краја јуна месеца морао повући са свих јавних функција, тј. одступити са места председника Савеза немачких кредитних и привредних задруга, јединог јавног положаја који му је још био преостао, уз право на уживање доживотних припадности.⁹¹

---

90 Wüsch, *Beitrag zur Geschichte der Deutschen in Jugoslawien*, 45.

91 *Deutsches Volksblatt*, 23. 5. 1939; Wüsch, *Beitrag zur Geschichte der Deutschen in Jugoslawien*, 60–61; Biber, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji*, 208.

На тај начин, у само предвечерје Другог светског рата, окончало се јавно деловање Штефана Крафта у Краљевини Југославији. Готово истовремено, оставку на место председника Културбунда поднео је Јохан Кекс, који је годинама вршио ову функцију.⁹² Уклањање Крафта и Кекса, двојице најутицајнијих представника „старе линије“ у Културбунду, омогућило је нацификацију ове организације која је убрзо уследила.⁹³

Епилог

Крафт се изнова вратио у јавни живот након драматичних промена које су уследиле после пораза Југославије у Априлском рату 1941. године. Немачка мањина на територији коју је обухватала квислиншка Независна држава Хрватска била је организована унутар Њемачке народне скупине у НДХ, са седиштем у Осијеку.⁹⁴ Као представник ове „скупине“, Крафт је прво био именован за генералног конзула НДХ у Минхену. Од октобра 1942. до јесени 1944. обављао је функцију државног секретара за прехрану у Министарству народне привреде НДХ у Загребу. Крајем 1944. Крафт се иселио у Аустрију и, као представник Црвеног крста, посветио се збрињавању немачких избеглица из југоисточне Европе које су од јесени 1944. пристизале на територију Трећег рајха. Међутим,

---

92 *Deutsches Volksblatt*, 1. 5. 1939; Wüsch, *Beitrag zur Geschichte der Deutschen in Jugoslawien*, 155.

93 Видети: Антоловић, *Немачка мањина у Војводини*, 150–162.

94 Geiger, *Nijemci u Đakovu i Đakovštin*, 141. и тамо наведени извори и литература.

након пораза Трећег рајха и савезничке окупације, нове аустријске власти ускратиле су Крафту држављанство те је 1949. био принуђен да се пресели у СР Немачку. Крафт се настанио у Штутгарту, у коме је исте године основан Земаљски савез Немаца из Југославије (*Landsmannschaft der Deutschen aus Jugoslawien*). Наредне године изабран је за председника овог удружења и све до смрти бавио се питањем материјалног збрињавања немачких избеглица из Југославије упућујући најоштрије критике на рачун „попустљиве“ политике СР Немачке према „Титовој Југославији“. Својим деловањем и политичким схватањима Крафт је обезбедио велики углед међу својим сународницима избеглим и протераним из Југославије да би за свој 70. рођендан био награђен крстом за заслуге (*Verdienstkreuz*) од стране првог председника СР Немачке, Теодора Хојса (*Theodor Heuss*).⁹⁵ Када је преминуо у Хајделбергу, 16. јуна 1959, завичајна штампа Подунавских Шваба одала је признање Крафтовом раду на интеграцији немачких избеглица у ново, западнонемачко друштво оценивши, поред осталог, да је он свој живот у потпуности „посветио нашој народној групи“.⁹⁶

---

95 „Ehrungen für Dr. Stefan Kraft“, *Südostdeutsche Heimatblätter* 3/1954, 128–129.

96 „Staatssekretär a. D. Dr. Stefan Kraft gestorben“, *Der Donauschwabe. Bundesorgan der Landsmannschaft der Donauschwaben*, 28. 6. 1959; „Ein Leben für unsere Volksgruppe“, *Der Donauschwabe. Bundesorgan der Landsmannschaft der Donauschwaben*, 5. 7. 1959; „Abschiedsbrief an Dr. Kraft“, *Der Donauschwabe. Bundesorgan der Landsmannschaft der Donauschwaben*, 12. 7. 1959; „Dr. Kraft kam, sah und siegte“, *Neuland. Wochenschrift der Donauschwaben*, 18. 7. 1959.

Закључујући поглед на животни пут Штефана Крафта, он се показује као човек трију епоха – одрастао је и интелектуално се формирао у *fin de siècle* Хабзбуршкој монархији, током међуратног раздобља постао је водећи представник немачке мањине у Краљевини СХС/Југославији, да би након Другог светског рата нови живот – попут многих сународника – наставио у избеглиштву у Аустрији односно СР Немачкој. На тај начин, Крафтова лична биографија показује све „путеве и странпутице“ којима се кретала историја средње и југоисточне Европе од краја 19. до средине 20. столећа. Када је пак реч о сећању на Штефана Крафта, оно је данас сачувано првенствено унутар завичајног миљеа Подунавских Шваба. Препознајући његов рад на интеграцији немачких избеглица из Југославије у западнонемачко друштво, Крафт у кругу својих сународника данас слови за „оца Подунавских Шваба“.⁹⁷

Резиме

Др Штефан Крафт родио се 15. августа 1884. у породици немачких сељака у Инђији, у Срему, покрајини на самом рубу Хабзбуршке монархије у коме су живели припадници различитих народа и конфесија. Током студија права у Бечу, Крафт се прикључио раду на културном и националном освешћивању немачког

---

97 Ingomar Senz, „Zum 50. Todestag von Stefan Kraft“, *Donauschwäbische Kulturstiftung*, 21. 11. 2009. Доступно на: https://kulturstiftung.donauschwaben.net/aktuelles/2009_11_21_stefan_kraft (25. 9. 2023).

становништва у Угарској, те је врло брзо доспео у сам врх водећих институција које су окупљале Немце из угарског дела Монархије. Тако је 1910. постао председник Удружења немачких високошколаца из угарских земаља (*Vereinigung deutscher Hochschüler aus den Ländern der ungarischen Krone*), националне организације основане 1900. године. Наредне 1911. Крафт је постао секретар новооснованог Немачког-угарског културног већа (*Deutsch-ungarischer Kulturrat*). Истовремено, одржавао је и везе са завичајем потпомажући политичко организовање Немаца у Срему уочи Првог светског рата.

По завршетку Првог светског рата (који је највећим делом провео служећи у аустроугарској војсци на Источном фронту), Крафт се у потпуности посветио политичком раду у новоствореној Краљевини СХС/Југославији. Залажући се за изградњу немачких националних институција и побољшање положаја немачке мањине, убрзо је постао њен водећи представник у Југославији. Од 1919. био је директор новопокренутог дневног листа *Deutsches Volksblatt* и руководио је Централном пољопривредном задругом „Агарија“. Када се из ње 1927. издвојила Централна пољопривредна позајмна штедионица (*Landwirtschaftliche Zentraldarlehenskasse*) преко које се одвијао робноновчани промет свих немачких задруга, Крафт се налазио на њеном челу све до краја 1939. године. Учествовао је и у оснивању Немачке странке и био њен потпредседник и шеф посланичке групе у Народној скупштини Краљевине СХС (1922–1929). Током Шестојануарске диктатуре одржавао је блиске односе с југословенским

властима и постао председник новоосноване Немачке школске задужбине 1931. године. Истовремено је, као владин кандидат, био биран за посланика у Народној скупштини Краљевине Југославије (1931–1938), истрајно се залажући за побољшање културних, просветних и материјалних прилика немачког становништва. Временом је мноштво функција које је акумулирао Крафт подстакло све веће незадовољство. Компромитован међу сународницима због оптужби за корупцију, непожељан за политичке структуре Трећег рајха, Крафт је, напослетку, изгубио и подршку југословенских власти те се средином 1939. повукао са свих јавних функција.

Током Другог светског рата Крафт се вратио на политичку позорницу Независне државе Хрватске: прво је био именован за генералног конзула НДХ у Минхену да би од јесена 1942. до јесени 1944. обављао функцију државног секретара за прехрану у Министарству народне привреде НДХ у Загребу. Крајем 1944. Крафт се иселио у Аустрију и посветио се збрињавању немачких избеглица из југоисточне Европе које су од јесени 1944. пристизале на територију Трећег рајха. Последње године живота провео је у СР Немачкој посвећен материјалном збрињавању немачких избеглица из Југославије и њиховој интеграцији у западнонемачко друштво. Преминуо је у Хајделбергу 16. јуна 1959. године.

Sources and Literature

- Antolović, Mihael. „Memorandum Nemačke stranke iz 1927. godine“. *Rad Muzeja Vojvodine* 51/2009, 337–340. (Cyrillic)
- Dan*, 11. 5. 1938. (Cyrillic)
- Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921.* Sarajevo: Državna štamparija, 1932.
- Deutsches Volksblatt*, 28. 11. 1919; 19. 11. 1919; 25. 11. 1919; 23. 12. 1919; 1. 1. 1920; 29. 1. 1922; 18. 1. 1929; 27. 1. 1929; 31. 5. 1930; 21. 10. 1931; 11. 11. 1931; 12. 3. 1937; 6. 2. 1938; 10. 2. 1938; 13. 2. 1938; 20. 2. 1938; 1. 5. 1939; 23. 5. 1939.
- „Die Stellung des Kabinet Jevtićs. Das Wahlergebnis. Die deutsche Volksgruppe in den Wahlen“. *Nation und Staat* 9/1935.
- Donauschwäbische Rundschau*, 10. 5. 1953.
- „Ehrungen für Dr. Stefan Kraft“. *Südostdeutsche Heimatblätter* 3/1954, 128–129.
- Kraft, Stevan. „Kralj stub opšteg mira“. *Naš najveći kralj*. Beograd: b. i. [1931]. (Cyrillic)
- Politika*, 4. 7. 1923; 15. 7. 1923; 19. 6. 1927; 3. 6. 1936; 7. 12. 1936. (Cyrillic)
- Statistika izbora narodnih poslanika Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca održanih 18. marta 1923. godine*. Beograd: Narodna skupština Kraljevine SHS, 1924. (Cyrillic)
- Stenografske beleške Narodne skupštine Kraljevine Jugoslavije*. Beograd: Narodna skupština Kraljevine Jugoslavije, 1937. (Cyrillic)
- Zastava*, 5. 10. 1923. (Cyrillic)
- „Abschiedsbrief an Dr. Kraft“. *Der Donauschwabe. Bundesorgan der Landsmannschaft der Donauschwaben*, 12. 7. 1959.
- „Dr. Kraft kam, sah und siegte“. *Neuland. Wochenschrift der Donauschwaben*, 18. 7. 1959.
- „Ein Leben für unsere Volksgruppe“. *Der Donauschwabe. Bundesorgan der Landsmannschaft der Donauschwaben*, 5. 7. 1959.
- „Staatssekretär a. D. Dr. Stefan Kraft gestorben“. *Der Donauschwabe. Bundesorgan der Landsmannschaft der Donauschwaben*, 28. 6. 1959.

- Antolović, Michael, Vladimir Geiger. „Kraft, Stefan“. *Hrvatski biografski leksikon*, knj. 8. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013, 2–3.
- Antolović, Mihael. „Kraft, Štefan“. *Srpski biografski rečnik*, knj. 5. Novi Sad: Matica srpska, 2011, 341. (Cyrillic)
- Antolović, Mihael. *Nemačka manjina u Vojvodini (1918–1941). Društvo i politika*. Sombor: Pedagoški fakultet, 2017. (Cyrillic)
- Antolović, Mihael. „Nemačko školstvo u Vojvodini 1918–1941“. *Tokovi istorije* 1–2/2009, 107–128. (Cyrillic)
- Antolović, Mihael. „Političko organizovanje Nemaca u Sremu početkom XX veka“. *Spomenica Istorijskog arhiva „Srem“* 6/2007, 9–36. (Cyrillic)
- Balling, Mads Ole. *Von Reval bis Bukarest: statistisch-biographisches Handbuch der Parlamentarier der deutschen Minderheiten in Ostmittel- und Südosteuropa 1919–1945*, Bd. 2. Kopenhagen: Dokumentation Verlag, 1991.
- Bešlin, Branko. *Vesnik tragedije. Nemačka štampa u Vojvodini 1933–1941*. Novi Sad, Sremski Karlovci: Platoneum, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2001.
- Bethke, Carl. *Deutsche und ungarische Minderheiten in Kroatien und der Vojvodina 1918–1941 Identitätswürfe und ethno-politische Mobilisierung*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2009.
- Biber, Dušan. *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933–1941*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1966.
- Braschel, Josef. *Bildband Franztal – Semlin: Erinnerungen an Franztal, Semlin. Heimat an der Donau; Ansiedlung – Dorfleben – Flucht – Neubeginn*. Salzburg: Verein d. Franztaler Ortsgemeinschaft, 1989.
- Čulinović, Ferdo. *Jugoslavija između dva rata*. Knj. II. Zagreb: JAZU, 1961.
- Dammang, Andreas. *Die deutsche Landwirtschaft im Banat und in der Batschka*. Neusatz: Aktiengesellschaft, 1931.
- Dimić, Ljubodrag. *Kulturna politika Kraljevine Jugoslavije*, Knj. III. Beograd: Stubovi kulture, 1997. (Cyrillic)
- Geiger, Vladimir. *Nijemci u Đakovu i Đakovštini*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2001.
- Gligorijević, Branislav. *Demokratska stranka i politički odnosi u Kraljevini SHS*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1970.

- Gligorijević, Branislav. „O nastavi na jezicima narodnosti u Vojvodini 1919-1929“. *Zbornik za istoriju MS* 5/1971, 55–83. (Cyrillic)
- Gligorijević, Branislav. „Organizacija jugoslovenskih nacionalista – ORJUNA“. *Istorija XX veka* 5/1963, 315–393.
- Iskruljev, Toša. *Raspeće srpskog naroda u Sremu 1914. godine i Madžari*. Novi Sad: Prometej; Beograd: RTS, 2014. (Cyrillic)
- Janjetović, Zoran. *Deca careva, pastorčad kraljeva. Nacionalne manjine u Jugoslaviji 1918–1941*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2005.
- Janjetović, Zoran. „Die Konflikte zwischen Serben und Donauschwaben“. *Südostforschungen* 58/1999, 119–168.
- Janjetović, Zoran. „Duhovni profil vojvodanskih Švaba“. *Tokovi istorije* 1–2/2000, 55–67.
- Janjetović, Zoran. *Nemci u Vojvodini*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2009.
- Lalošević, dr Joca. „Revizionistička predavanja grafa Stevana Betlena u Engleskoj“. *Letopis MS*, Knj. 340, 1/1934, 56–72. (Cyrillic)
- Land an der Donau*, hrsg. Günter Schödl. Berlin: Siedler, 2002.
- Marković, Radoslav. *Indija. Prilog za proučavanje naselja u Vojvodini*. Novi Sad: Matica srpska, 1923. (Cyrillic)
- Marković, Saša. *Politička biografija Jovana Joce Laloševića*. Sombor: Pedagoški fakultet, 2011. (Cyrillic)
- Matković, Stjepan. „Der Schwabe aus Syrmien: Ferdinand Riester u hrvatskom političkom životu“. *Godišnjak njemačke narodnosne zajednice* 2001, 35–43.
- Matković, Stjepan, Vladimir Geiger. „Savez Nijemaca u Hrvatskoj i Slavoniji“. *Godišnjak njemačke narodnosne zajednice* 2004, 189–208.
- Oberkersch, Valentin. *Die Deutschen in Syrmien, Slawonien, Kroatien und Bosnien. Geschichte einer deutschen Volksgruppe in Südosteuropa*. Stuttgart: Donauschwäbische Kulturstiftung, 1989.
- Oberkersch, Valentin. „Dr. Stefan Kraft – Person und Wirken“. *Die Drei Donauschwäbischen Politiker nach 1918*. Tagungsmanuskript. Studententagung in Stuttgart-Hohenheim vom 29. Oktober bis 30. Oktober 1988. Stuttgart: St. Gerhardswerk e. V., 1988, 1–17.
- Oberkersch, Valentin. *India. Deutsches Leben in Ostsyrmien*, Bd. 1: Text- und Bildband. Stuttgart: Donauschwäbische Kulturstiftung, 1996.

- Plautz, Oskar. *Das Werden der deutschen Volksgemeinschaft in Südslawien*. Novi Sad: Aktiengesellschaft, 1940.
- Rasimus, Hans. *Als Fremde im Vaterland. Der schwäbisch-deutsche Kulturbund und die ehemalige deutsche Volksgruppe im Spiegel der Presse*. München: Donauschwäbisches Archiv, 1989.
- Senz, Josef Volkmar. *Apatiner Heimatbuch. Aufstieg, Leistung und Untergang der donauschwäbischen Großgemeinde Abthausen/Apatin im Batscher Land*. Straubing: Selbstverlag, 1966.
- Senz, Josef Volkmar. *Das Schulwesen der Donauschwaben im Königreich Jugoslawien*. München: Südostdeutsches Kulturwerk, 1969.
- Senz, Ingomar. *Die nationale Bewegung der ungarländischen Deutschen vor dem Ersten Weltkrieg. Eine Entwicklung im Spannungsfeld zwischen Alldeutschtum und ungarischer Innenpolitik*. München: Oldenbourg, 1977.
- Senz, Ingomar. „Zum 50. Todestag von Stefan Kraft“. *Donauschwäbische Kulturstiftung*, 21. 11. 2009. Доступно на: https://kulturstiftung.donauschwaben.net/aktuelles/2009_11_21_stefan_kraft (25. 9. 2023)
- Stojkov, Todor. „Građanska opozicija i skupštinski izbori od 8. novembra 1931. godine“. *Istorija XX veka. Zbornik radova* 4/1962, 251–305.
- Vasin, Goran, Nenad Ninković. *Srem u Prvom svetskom ratu. Stradanje Srba*. Novi Sad: Prometej; Beograd: RTS; 2022.
- Vendl, Herman. „Nemci u Jugoslaviji“. *Nova Evropa* 10/1920, 375–378. *Vojvodani o Vojvodini. Povodom desetogodišnjice oslobođenja i ujedinjenja*. Beograd: Udruženje Vojvođana, 1928.
- Wehler, Hans-Ulrich. *Nationalitätenpolitik in Jugoslawien: Die deutsche Minderheit 1918–1978*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1980.
- Wildmann, Georg unter Mitarbeit von Oskar Feldtänzer, Hans Müller, Kaspar Hügel, Friedrich Spiegel-Schmidt. *Donauschwäbische Geschichte*, Band III: *Die Tragödie der Selbstbehauptung im Wirkfeld des Nationalismus der Nachfolgestaaten 1918–1944*. München: Donaschwäbische Kulturstiftung, 2010.
- Wilhelm, Josef. *Dr. Stefan Kraft. Staatssekretär a.D. Langjähriger politische Führer der deutschen Volksgruppe im Königreich Jugoslawien und Abgeordneter im jugoslawischen Parlament*. Stuttgart: Heimatortsgemeinde India e.V., 2008.

Wüsch, Johann. *Beitrag zur Geschichte der Deutschen in Jugoslawien: für den Zeitraum von 1934 bis 1944*. Kehl am Rh.: Autor, 1966.

Summary

Michael Antolović

'THE UNCROWNED KING OF THE SWABIANS IN YUGOSLAVIA' – CONTRIBUTION TO THE BIOGRAPHY OF DR. STEFAN KRAFT (1884–1959)

Abstract: Based on available historical sources and literature, this paper aims to reconstruct the biography of Dr. Stefan Kraft, the leading political figure among the German minority in the Kingdom of Yugoslavia. The paper focuses on Kraft's activity in the interwar period when he was the vice-president of the German Party and its leader in the Parliament of the Kingdom of SCS. Special attention has been paid to Kraft's cooperation with Yugoslav authorities as well as the role he played in the political life of the German minority in the Kingdom of Yugoslavia.

Keywords: Dr. Stefan Kraft, German minority, Kingdom of SCS/Yugoslavia, politics

Dr. Stefan Kraft was born on August 15, 1884 to a German peasant family in Indjija, in the province of Syrmium at the outskirts of the Habsburg Empire that was inhabited by members of various peoples and religions. During his studies in Vienna Kraft took part in the activities aimed at cultural and national awakening of the German population of Hungary. Soon he became one of the

leaders in major institutions uniting the Germans from the Hungarian part of the Monarchy. Thus, in 1910 he became the chairman of the Association of German University Students from Hungarian Lands (*Vereinigung deutscher Hochschüler aus den Ländern der ungarischen Krone*), a nationalist organization founded in 1901. Next year Kraft became secretary of the newly-founded German-Hungarian Cultural Council (*Deutsch-ungarischer Kulturrat*). At the same time, he also maintained contacts with his homeland, aiding political organization of the Germans in Syrmium at the eve of the WWI.

At the end of the WWI (in which most of the time he served in the Austro-Hungarian Army at the Eastern Front). Kraft devoted himself completely to political work in the newly-founded Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes/Yugoslavia. He championed organization of German national institutions and improvement of the situation of the German minority, whose leading representative in Yugoslavia he soon became. Since 1919 he was the manager of the recently founded daily *Deutsches Volksblatt* and headed the Central Agricultural Cooperative, the "Agraria". After the Central Agricultural Credit Savings Bank (*Landwirtschaftliche Zentraldarlehenskasse*) that transacted commercial activities of all German cooperatives, had split from it in 1927, he was at its helm until 1939. He took part in founding of the German Party and was its vice chair-man and the leader of its club in the Parliament of the Kingdom of the SCS (1922-1929) During the years of King's dictatorship he maintained close contacts with the Yugoslav authorities, becoming also the chairman of the newly-founded German School Founda-

tion in 1931. At the same time, he was repeatedly elected into the Yugoslav Parliament on the government ticket (1931-1938), fighting continuously for improvement of cultural, educational and material situation of the German population. Numerous offices Kraft had accumulated increasingly caused dissatisfaction over time. Compromised among his fellow-countrymen because of corruption charges, unwanted by the political establishment of the Third Reich, Kraft eventually lost support of the Yugoslav government too, so he laid down all his offices in mid-1939 and retired into private life.

During WWII Kraft made a political come-back in the Independent State of Croatia: he was first appointed consul-general in Munich, and from January 1942 until fall 1944 he was state secretary for nutrition in the Ministry of the Economy of the ISC in Zagreb. In late 1944 Kraft emigrated to Austria and devoted himself to care for German refugees from South-East Europe who started arriving in the territory of the Third Reich in fall 1944. He spent the last years of his life in West Germany dealing with material needs of German refugees from Yugoslavia and with their integration into the West German society. He died in Heidelberg on June 16, 1959.